List 8

NOVICE

Tečaj XLVIII.

gospodarske, obrtniške in národne.

Izhajajo vsako sredo po celi pôli. Veljajo v tiskarnici jemaje za celo leto 3 gld. 40 kr. za pol leta 1 gld. 70 kr. za četrt leta 90 kr., pošiljane po pošti pa za celo leto 4 gld., za pol leta 2 gld. 10 kr., za četrt leta 1 gld. 10 kr.

V Ljubljani 19. februvarija 1890.

Obseg: Krmljenje odstavljenih telet. — O pridelovanji prav zgodnjega krompirja. — Naročitev cepičev. — Razne reči. — Vprašanja in odgovori. – Zemljepisni in narodopisni obrazi. — Naši dopisi. — Novičar.

Gospodarske stvari.

Krmljenje odstavljenih telet.

S skrbnim odstavljanjem telet nismo še nikakor vsega storili za uspešno rejo mlade živine. Odstavljena teleta se nam še kaj lahko pokaze, če jih nadalje skrbno ne redimo. Posebno prvi čas do prvega pol leta treba jih je pravilno hraniti in pridno jim streči. Ne da bi telet pitali ali, Bog vedi, kako umetno redili, postreči jim vendar moramo v vsem, česar potrebujejo v krepko rast. S priprostim in naravnim krmljenjem in pridnim oskrbovanjem dosežemo največ.

Glavni in najprimernejši živež odstavljenim teletom je tudi nadalje seno ali otava in oves. Glede na jakost teh krmil pokladati je seveda najboljše blago. Najfinejše seno, ki je mehko ter lahko prebavno, je najtečnejše takim mladim živalim. Otava je že zategadelj boljša piča teletom, ker ima več nežnega listja, ki je bolj prebavno in tečnejše. Slabo, trdo, kislo ali celo pokvarjeno seno ali slabo spravljena otava ni za teleta. S tako krmo si največ škodujemo. Poleg najboljšega sena ali otave dajati moramo odstavljenim teletom tudi ovsa vsaj do prvega pol leta. Za pokladanje treba oves zdrobiti (ali šrotati). Dobro ga je potem mešati z rezanim senom ali z rezano otavo. Tako še največ izda. Z vodo namočen oves manj tekne. Kuhati tudi ni treba ovsa, kar smo priporočali med odstavljanjem, ko je še želodec premalo čvrst, da bi prebavljal trda in suha krmila. Namesto kuhanega ovsa je seveda polagoma začeti pokladati zdrobljenega in suhega ovsa.

Koliko je potreba takovim teletom krme, odmerjamo najbolj po živi teži. Teletom malih plemen, ki tehtajo po porodu do 35 k/g, v 8 tednih pa po 60 do 62 k/g in več, pokladati je, ko so odstavljena, poprek 2 k/g otave ali sena in 1 k/g ovsa na dan. Teletom srednje težkih plemen, ki tehtajo ob porodu 40—45 k/g, čez 8 tednov pa 65—70 k/g in več, pokladati je $2\frac{1}{2}$ do 3 k/g otave ali sena in $1\frac{1}{4}$ k/g ovsa. Še teža teleta naj dobivajo po 3 do $3\frac{1}{2}$ k/g sena in po $1\frac{1}{2}$ k/g ovsa na dan. Ker rastejo teleta v prvi dobi ob takšnem ravnanji hitro ter postajajo dan za dnevom teža, dolagati jim je tudi čim dalje več krme. Ovsa pa pokladamo pozneje največ po 2 k/g na dan.

Pri reji telet treba poleg dobre krme tudi enakomernega krmljenja. Večkrat in hitro menjavati krmo je zelo škodljivo in napačno. Zlasti v prvi dobi treba odstavljenim teletom tečnega živeža in skrbne strežbe. Če jih tačas zanemarjamo in slabo redimo, krivi smo si sami nepovoljnih dohodkov, kakeršnih nam navadno daje slabo vzrejena žival pozneje.

O pridelovanji prav zgodnjega krompirja.

Prav zgodnjemu krompirju je vedno lepa cena, in kmetovalci, kateri ga pridelavajo, vedo dobro, zakaj. Vrli Štandrežani pri Gorici nam bodo gotovo radi pritrdili, da je to res, kajti koliko njih zgodnjega krompirja se za lep denar po železnici v Trst, na Dunaj, v Prago itd. izvaža? Gotovo na tisoče centov vsako leto, in le želeti bi bilo, da bi tudi po drugih krajih našega gorkega Primorja ter tudi v Vipavski dolini pridelovali zgodnji krompir. Prvi pogoj pridelovanju zgodnjega krompirja je primerno podnebje; to mora biti gorko, da raščo zgodaj obuja; — drugi je, da je prave in zgodnje vrste semenski krompir; — in tretji je umno obdelovanje. Prvi pogoj izpolnujeta Primorsko in Vipava po svojem milem podnebji; kar se drugega tiče, ne dvomimo, da nimajo na pr. Štandrežani prave zgodnje vrste krompirja, vendar bi svetovali, da bi si eden ali drugi pridobil še kakih tujih zgodnjih vrst, kakeršnih imamo dandanes vse polno, ter jih poskusil. Ali ni morda prav vrjetno, da bi se lahko še zgodnjejša in vrhu tega tudi boljša

vrsta od navadne iztaknila? Take vrste je toraj treba, naj bode tudi nekoliko draga, saj je to le v prvem letu, ko semena kupimo, v sledečih ga pa že doma pridelujemo. Za seme ni treba ravno dosti krompirja kupiti, kajti po nekem načinu ga lahko že v prvem letu iz enega samega funta pridelamo tudi en cent, in ta način je naslednji: Krompir vsadimo po navadi. Proti koncu aprila, ali pa sredi maja porežemo krompirju, prav za prav krompirjevici, to je zelišču, ne še votle postale vršičke, iz katerih se, prav kakor pri cvetlicah, narede potikovalci ali cimice. Cimice potaknemo v močno peščeno zemljo le po mlačnih, gorkih lehah ter jih pazljivo obsenčujemo in zalivamo. V treh do štirih tednih se že tako dobro zakoreničijo, da jih lahko kakor druge rastline, na pr. zelje, presadimo na plano. Ako nove rastline pridno zalivamo, okopavamo in osipamo, dobimo lahko od njih takoj prvo leto od vsake po 5—6 prav lepih, debelih krompirjev.

Umno, pravilno obdelovanje je tretji pogoj. Tudi o tem ne dvomimo, da Štandrežani pravilno ravnajo. Vendar hočemo tu ob kratkem razložiti, kako krompir po dveh načinih obdelujemo, ali bolje rečeno, pridelujemo. Mogoče, da ta dva načina nista še prav znana. Prvi način je sledeči: Izvolijo se proti jugu viseče, in proti vetrom zavarovane lehe: koder jih ni, kakor na pr. po ravninah, napravijo se umetno in sicer tako, kakor kaže pridejana podoba 1.

Južna stran zasadi ze s krompirjem, severna morda s salato itd. Krompir, katerega mislimo saditi, znesimo koncem januvarija ali ob začetku februvarija na kako veliko lončeno peč, na pr. na tako, v kateri se kruh peče, sploh na kak prav gorak prostor, da se mu kalje obudi in da ob enem tudi nekoliko zvene. Tisti gomolji, kateri ne kalijo in ne venejo, niso za saditev. Konec februvarija ali ob začetku marcija vsadimo krompir v lončke ali pa v zabojčke ter jih pod šipe in okna po gorkih lehah zložimo, da požene. Kakor hitro postanejo poganjki kakih 8 $^{c}/_{m}$ dolgi, presadimo krompir pazljivo s krepicami vred na južno stran leh, in sicer tako globoko, da komaj poganjki nekoliko iz zemlje gledajo. Poganjke potem okoli in okoli obsujemo z gnojem. Ako nastane hud mraz, pokrijemo lahko lehe s slamo.

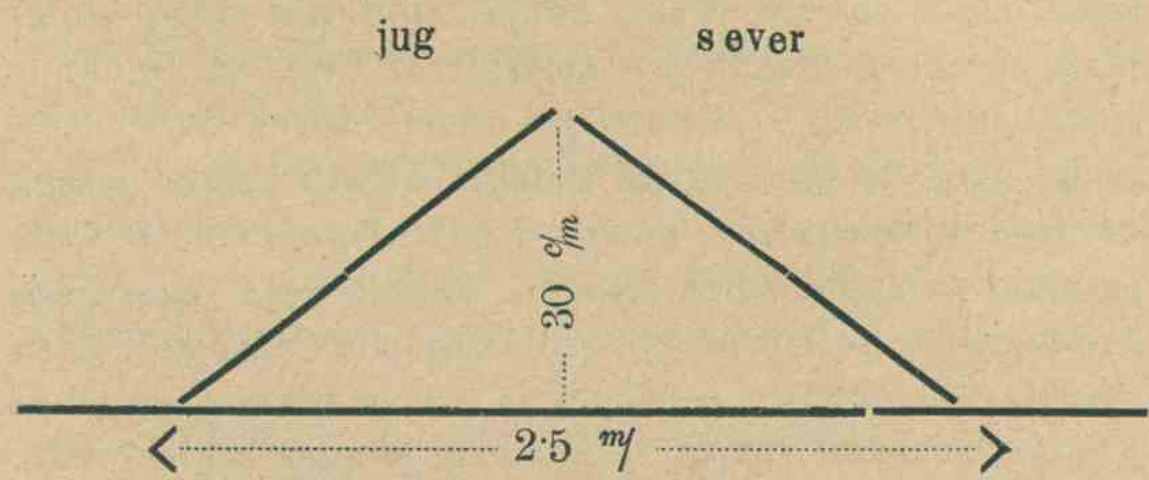

Podoba 1.

Tako pridelovan krompir dozori prav gotovo od srede maja do polovice junija, če ne že poprej. Drug način, po katerem ravnajo posebno okoli Berolina, je ta le: Zadnje dni februvarija ali prve marcija vloži se zgodnja vrsta krompirja v vlažen pesek, to pa v gorkem prostori, najbolje v kakem kotu kurjene izbe itd. Kakor hitro proti koncu marcija ali ob pričetku aprila dobro požene, presadi se s poganjki vred pazljivo na stalno mesto, kjer se potem čisto navadno obdeluje. Ako tudi poganjki enkrat pomrznejo, nič ne de, v kratkem vzrastejo drugi. Ob pričetku je pa vsekakor dobro, poganjke z nekoliko s slamnim gnojem obložiti.

Naročitev cepičev.

Nihče naj ne pričakuje v tem članku kakega pouka, kako in kje cepičev naročati. Saj to i tako vsak ve in zna, in sicer ne v posebno veliko veselje vrtnarjem. Članek smo se odločili zato spisati, ker je odkritosrčna beseda vedno na mestu in ker je dobro, da tudi svet zve odnošaje, v katerih živi kupčijski vrtnar sploh. Vsak sadjar ve, kaj je cepič Nič drugega nego lanski poganjek, katerega moraš dostikrat odrezati in ker ga nimaš čemu rabiti, pa ga proč zaženeš. Ako pa potrebuješ cepič, pa ga nimaš sam, dá ti ga sosed rad zastonj, samo če prideš ponj Ako je pa sosed ljubezniv in utegne, prinese ti cepič celo v hišo. Ti bi pa rad kakih posebnih sadnih vrst, katerih ni dobiti v tvojem okraji. Kje jih dobiti ali naročiti? V „Novicah“ si uže večkrat bral tvrdko W. Klenert v Gradci, in od tam si naročiš cenik za l. 1890. V tem ceniku je na 12. strani brati, da stoji en cepič 6 kr., dva 10 kr., itd., 100 pa 2 gld, 20 kr., in sicer so vsi ene in iste vrste. To je pa drago. bodeš vskliknil! En cepič stoji brez poštnine in vozarine 6 kr., pri kmetijski družbi v Ljubljani pa dado celó visokodebelno in pet let staro drevo za 20 kr. Zato rajši naročiš cepičev pri družbi, ki ti jih da zastonj ali pa prav ceno, saj ji je dolžnost skrbeti, da se razplodi po deželi plemenito sadje. Naročiš pa cepičev pri družbi ali kar pri družbenemu tajniku*) in dobiš odgovor, da se ti bode ustreglo, če jih bodekaj ostalo. Sedaj se pa bojiš, da jih ne dobodeš ob pravem času, če tudi zastonj. Od kod pa vse to? Glej, dragi sadjar! Klenert v Gradci ima veliko cepičev, meče jih celo proč, a ko bi on hotel cepiče ceno prodajati ter vsa naročila tudi zvrševati, dobil bi toliko naročil, da bi spomladi on in vsi njegovi delavci niti ne utegnili kaj drugega delati, ampak morali bi le cepiče prodajati — zraven pa stradati, ker to bi bil medel zaslužek. Tudi pri kmetijski družbi je tako, le s tem razločkom, da tam ni za zaslužek, temveč za čas. Vrtnar mora to zimo in pomlad 15.000 divjakov v roki pocepiti, 8000 debel v drevesnici precepiti, drevesnico, v kateri je blizu 60.000 dreves, oskrbovati, do 8000 visokodebelnih dreves razposlati, — sedaj pa prideš ti in naročiš cepičev po 5 od desetih vrst. Ali veš, kakšno je to

*) Ta ti pa navadno pozno odgovori, ker zarad mnogih opravil odgovarja na zasebna pisma naj nazadnje. Kdor ima kaj z družbo opraviti, piše naj do nje, ne pa do tajnika, ker to le ovira poslovanje.

delo? Cepičev narezati in gledati, da dobodeš pravih, k vsaki vrsti zapisati na tablico ime, vsako vrsto posebe povezati in vse skupaj v mah; potem narediti zavoj, spisati dva naslova, zapečatiti, na pošto poslati itd. itd., in to vse zastonj ali pa za 10 kr., zraven pa zamudi vrtnar najmanj eno uro časa, katerega vrednost pomladi ve ceniti le sam vrtnar. Pa dovolj! Ta članek naj razodene naše razmere ter bodi ob enem prošnja, naj sadjarji cepičev naročajo kolikor mogoče osebno v družbeni drevesnici v Ljubljani. Tam jih dobode vsak, zlasti pa učitelji, zastonj, ako jih le kaj preostaje. Kdor ne utegne sam v Ljubljano priti, posreduje mu prijatelj, ki tu stanuje.

Razne reči.

* **Prav dobro sredstvo za pokončavanje goseničje zalege** so goseničje plamenice ali bakle. To so pločevinaste posode, ki se dado na drog natakniti, vanje se vlije petrolej in vtakne stenj (doht). S tako prižgano baklo moreš posmoditi gosenično zalego po najvišjih vrhovih drevesa, ne da bi ti bilo treba veje rezati ter jih potem še posebe sežigati. Take bakle priporočamo prav zelo vsem sadjarjem. Dosedaj smo jih dobivali le z Nemškega, a sedaj izdeluje prav lične in trdne klepar Stadler v Ljubljani, in sicer po 80 kr. in po 1 gld. 20 kr., kakeršen je medeni vijak, ali bolj priprost ali pa močnejši.

* **Bolne rastline po loncih.** Če se začno rastline po cvetličnih loncih osipati, so bolehne. To pa zato, ker so pokvarile se lasnate koreninice, in sicer vsled prepičle hrane, prevelike mokrote, velike vročine, hudega mraza ali vsled česa drugega. Navadno prilijejo ob takih slučajih rastlini prav obilo gnojne vode. To je pa ravno slabo. Ako je kaka rastlina megla in kaže, da je bolna, naj se prst skoraj popolnoma posuši, potem pa vzemi rastline s prstjo vred iz lonca, odkruši zunanjo prst od kepe in vsadi rastlino v nov lonec ali pa v starega, katerega pa moraš dobro izprati. V lonec deni sveže prsti. Nove prsti bodi okoli kepe le za kaka dva prsta na debelo, zato izberi primerno velik lonec. Kadar si uže presadil, prilij dobro, a potem ne prilivaj poprej, dokler ni rastlina pričela rasti, ali pa dokler se prst ni popolnoma posušila.

* **Pereči ogenj (vranični prisad) pri prasičih,** po nekaterih krajih tudi prasičja kuga imenovan, je bolezen, ki vsako leto tudi pri nas neizmerno veliko škoduje našim gospodarjem. V kmetijskem društvu v Novem Braniboru poročal je posestnik Blank-Warlin, da je slučajno našel prav zanesljivo sredstvo proti tej nevarni bolezni. Sredstvo so karbolne kisline pari. Blank-Warlin je zaprl vrata in okna ter več dni zaporedoma vlival v hlevu na razbeljeno železo karbolno kislino. Dim, ki se je ob tem delal, napolnil je svinjak, ni nadlegoval prasiče, a zabranil, da se ni razširjala kuga celo tedaj, ko je poprej uže nekaj živali poginilo za to boleznijo.

Vprašanja in odgovori.

Vprašanje 32. Na mnoga vpršanja zaradi škropilnic za škropitev trt proti strupeni rosi bodi vsem skupaj naslednji.

odgovor: Takih škropilnic imamo veliko število vrst, dobre in slabe, drage in po ceni. Lansko leto so v vipavski dolini nekateri škropili z metlicami, katere so pomakali v tekočino, ter so imeli tudi dober uspeh. Gospod vodja R. Dolenec v Grmu sestavil je škropilnico, ki stoji v novem mestu 2 gld. Popisana je in narisana v 3. številki letošnjih „Dol. Novlc“. Vse take škropilne naprave so res po ceni, prav majhnemu posestniku se morda celo izplačajo, kakor hitro je pa vinograd količkaj velik, pa se potrati galice toliko, da je vredno boljšo škropilnico kupiti, zlasti, ako pomislimo, da jo bodemo rabili leta in leta, ker strupene rose ne bode tako hitro konec. Sloveči vinar baron Babo piše v 6. številki „Weinlaube“: „Škropilnica stoji res veliko denarja, če je dobra, prihranimo pa zato denarja za galico, ker moremo z isto množico tekočine poškropiti 3krat do 4krat toliko trt, in to v krajšem času in z manjšim trudom. Modra galica je pa pri škropljenji najdraža reč. Ozirati se je tudi na to, da je treba ob pravem času hitro škropiti, ker prepozno škropiti je toliko, kolikor denar proč metati“, Tudi mi se tega držimo, a vendar pravimo: Kdor ne more drage škropilnice kupiti, škropi naj, kakor si bodi (boljše slabo škropiti nego nič); kedor pa le količkaj vzmore, kupi naj pošteno škropilnico, in ako jo sam ne more, kupijo naj jo trije, štirje itd. skupno. Kmetijska družba naša se je pečala podrobno z vprašanjem, katero škropilnico je priporočati in kje jo je kupiti, in danes moremo o tem dati odločen odgovor. Uže lansko leto so povsod pri nas priznali, da je najboljša, a tudi najdraža škropilnica Allweilerjeva. Tudi mi bi se bili odločili zopet letos za to škropilnico, zlasti ker se je znižala cena škropilnicam z brentami od železne pločevine od 25 gld. na 19 gld., bakrenim pa od 31 gld. na 25 gld., a prišle so s Štajarskega pritožbe, da se sesalka na perotke takoj pohabi, če pride kako peščeno zrno vmes. Posrečilo se je znanemu ljubljanskemu tovarnarju Samassi izumiti drugo še lažo, preprostejšo, cenejšo, a dokaj močnejšo tlačilno ter ob enem srkalno, sesalko, koje skoraj ni mogoče pohabiti. Samassa izdeluje samo sesalke, vse drugo pa po dogovoru s kmetijsko družbo neki drug obrtnik v Ljubljani. In tako ponuja naša družba vsem onim, ki mislijo škropilnice kupiti, pod imenom „škropilnica c. kr. kmetijske družbe kranjske s Samassovo sesalko“ aparat, ki v resnici povsem zadostuje. Vsaka škropilnica, katero družbe odda, preskušena je od nje in ima vtisneno tvrdko družbe. Škropilnice so tako velike, kakor Allweilerjeve, škrope ravno tako in stoje z bakreno brento družbene ude 18 gld., neude 20 gld., z brento iz posvinčene železne pločevine pa ude 15 gld., neude 17 gld. Naročila vzprejema glavni odbor c. kr. kmetijske družbe kranjske

uže sedaj, a zvršiti se bodo mogla šele konec meseca aprila. V eni prihodnjih številk bodemo natančneje popisali to škropilnico in natisnili tudi nje podobo.

Vprašanje 33. V zadnji številki „Novic“ pišete o ameriških trtah ter omenjate tudi njih ceplenja brez drugega podrobnega popisa, kako jih cepiti. Blagovolite odgovoriti, na kakšen način je trte cepiti? Ali drugače nego drevje? (Ž. J. v L. na Š.)

Odgovor: Pisali smo v prejšnjih letnikih sicer uže mnogokrat o cepljenji trt, vendar Vam na Vaše vprašanje nekoliko obširneje odgovarjamo v eni prihodnjih številk „Novic“.

Vprašanje 34. Lansko leto mi je kmetijska družba priskrbela d teljnega semena, katero se je izvrstno obneslo, in zato uže sedaj sosedje povprašujejo, če ga bode letos zopet dobiti. Želeli bi tudi našemu kraju primernga travnega semena. Prosim, sporočite v „Novicah“, če bodete zopet letos prodajali deteljno seme in kje bi bilo dobiti dobrega travnega semena? (A. R. na Colu.)

Odgovor: Glede deteljnega in travnega semena se je obrniti do Josipa Lenarčiča na Vrhniki.

Vprašanje 35. Marsikdo povprašuje po imenih, svojstvih itd. ameriških trt, dalje, kako se sponašajo, kje jih je dobiti in po čem? (J. V. nadučitelj v P pri Gorici.)

Odgovor: Kakor hitro nam bodo razmere dopuščale objavili bodemo članek o ameriških trtah. Morda nam gospod vodja R. Dolenc kmalu ustreže s takim člankom. Prav v Vaši bližini, t. j. pri izvrstnem strokovnjaku Löwy-u v Villanovi pri Fari morete dobiti primerno prav po ceni ameriških trt raznih vrst. Tam Vam vedo povedati tudi o svojih izkušnjah, kar je največ vredno.

Vprašanje 36. Imam lepo kobilico, pomladi dopolni drugo leto, pri kateri pa sem zapazil šele sedaj, da je počena pod vampom pri popku. Kila je za en oreh velika. Koliko časa je uže kobila počena, ne vem, a hlapec pravi, da je majhno bulico uže jeseni zapazil. Ali se da kila odpraviti in kako? (M. A. v M. na Gorenjskem.)

Odgovor: Kobila je na vsak način kilava, t. j. trebušna koža pri popku je počena, in črева uhajajo skozi razpoko med vnanjo in trebušno kožo. To je kobili ali prirojeno, ali pa se ji je naredilo pri ožrebitvi vsled prehudega vlaka za popkovo vez. Popkovo kilo zdraviti je sitno in nevarno. Ako Vam ni do kobile posebno veliko, priporočamo Vam jo prodati. Če je pa kila kobili prirojena, pa žival uže celo ni za pleme, ker ta hiba prehaja tudi na žrebeta. Glavna reč je, da se kila ne hujša. Ako se kila veča, lahko se krma v črevih tudi zalesti, črева se ne dado nazaj spraviti, in žival pogine. Navadno domače zdravljenje je to le: Kobilo položite na hrbet, črева spravite iz kile v trebuh, položite na prazno kilo obliž (flajšter) od čevljarske smole ter ga s trakom okoli života tako pritrdite, da črева ne morejo nazaj v kilo uhajati. To obezo pustite več tednov, t. j. sploh dokler je mogoče in dokler se razpoka ne zaraste. Ker je kobila še mlada, utegne ozdraveti. Najbolje in najhitreje odzravi Vam pa kobilo izkušen živinozdravnik.

(Dalje prihodnjič.)

Poučne stvari.

Zemljepisni in narodopisni obrazi.

Nabral Fr. Jaroslav.

(Dalje.)

153.

O življenju termitov.

Mravlje in termiti so raznega rodu, ali vendar so si v mnogem tako podobni, da so termite nazvali bele mravlje. Eni in drugi žívé v velikih zadrugah, izvrstni so graditelji ter imajo posebne delavce, ki za vso družino skrbé in vsa dela obpravljajo. No mravljinjak je čisto delavska država, in ono malo vojnikov, ki jih nekateri rodovi imajo, gotovo tega imena ne zaslužijo; a termiti imajo vedno stalno vojno, prave rojene vojnike.

Termiti so stanovniki vročega podnebja, zlasti tropskih krajev. Do sedaj so jih našteli do sto raznih vrst. Njihovo nenavadno življenje in veličanstvene gradnje so zanimale človeka od nekdaj. Glasoviti potniki in učenjaki so jih opisavali in poučevali, ali vendar nam je življenje teh čudnih stvorov še slabo poznato. Termiti se ogibajo svetlobe in dneva. Po nekaterih krajih je dobiti cele naselbine termitov, ali živega stvora ni ugledati razen ako mu hišo razderemo. Oni gradé svoje palače po noči, in njihovi potje, ki jih vodijo k hrani, vedno so obzidani. In take mračnjake je težko zalotiti, zatoraj tudi ni moči tako jih proučiti, kakor smo mravlje proučili. Večina termitov živi po vrhu v neprijetnih krajih, kjer je človeku težko dalje se muditi, da jih mirno opaža. Vendar je to malo, kar vemo o termitih, dosta zanimivo, da jih pobliže ogledamo.

Termiti so drobne živalice, navadno so tako veliki kakor mravlje, in samo nekateri rodovi so večji. Baje se po največ bledorumene, ki na mnogih prehaja v rjavo in popolnoma temno. Mlade ličinke so vedno belkastorumene. V termitnej zadrugi nahajamo štiri vrste stvorov, dve sta krilati a dve brezkrili. Krilati so samci in samice a brezkrili so delavci in vojniki. Kedar se termit izvali, ne more se na njem še spoznati, kaj bode ž njega. Mala je to ličinka kakov kakor črviček, z drobnimi dlačicami poraščena. Termiti nimajo popolne preobrazbe, njihove ličinke se nikdar ne pretvarjajo v bube, ki bi nekaj časa mirovale. One rasto kot ličinke in pri tem vedno s sebe kožo slačijo. Po vsakem slačenju se prikaže ličinka v drugem licu ter biva vse podobnejša popolnemu termitu. Kedar se po slačenju pokažejo na ličinki kratka krila, vemo, da jej je priroda prisodila brezdelavno živ-

ljenje, da hoče od nje biti samec ali samica, ki se hoče samo za zarod brigati. Če se ne pokažejo na ličinki kratka krila, potem se razvije v delavca ali vojnika. Krilati samci ni samice zgubé, kakor bodemo skoro slišali, izza parenja krila svoja in če jim sreča posluži, postane od njih kralj in kraljica. Kralj se za svoje novo dostojanstvo in v čem drugem spremenil, nego da je krila zgubil, kraljice ali matice pa bi gotovo več ne spoznali. Njen zadek se je strašno razširil, pretvoril se je v pravo vrečo, iz katere ima priti neštevilno jajčec. Težek je to in len stvor, ki se z mesta niti premakniti ne more, nego mora mirno v gnjezdu počivati. Strežejo mu in ga hranijo njegovi podaniki.

Delavci in vojniki ne zaostajajo v velikosti prav nič za svojimi krilatimi rojaki. Vojniki imajo debelejše telo in vrlo veliko glavo, iz katere gledajo izredno velike in močne čeljusti. Za obrano in napad nimajo tiste jakosti, s katero se vojniki odlikujejo, ali imajo zato temvečo ljubezen in skrb za družino. Delavci gradé in popravljajo stane, zidajo pokrite hodnike, skrbé za jajčeca, donašajo hrane za zarod in kraljevsko rodovino, s kratka, delajo vsa dela. Vojniki živé čisto vojniški. Čuvajo družino neprijateljev, in pri delavcih pazijo kot stražarji in nadzorniki na red. V Afriki je zadel Smeathman na četo potujočih termitov. Prihajali so iz luknje in blizu v drugo luknjo so se zopet izgubljali. Četa je korakala vrlo brzo, po petnajst mož vkup. Bili so sami delavci, kedaj pa kedaj se je ob strani pokazal po kater vojnik. Videlo se mu je, da težko nosi veliko svojo glavo. Nekater vojnik je odšel od vrste na stran, da vidi ali je kje blizu neprijatelj, nekater pa je splezal na bližnjo bilino, da z višine laglje pregleda kraj, in če je kaj sumnjivega zapazil, dal je oster glas od sebe, kateremu se je cela četa odzvala in bržeje stopala. Smeathman je motril četo več kot eno uro in ni jej bilo še konca ne kraja.

Ako bi pogledali termitno gnjezdo, našli bi v njem vedno delavcev in vojnikov ter vsakovrstnega zaroda. Kraljico je težko v gnjezdu dobiti. Krilatih samcev in samic najti hočemo v gnjezdu samo ob gotovem času, in to navadno preje preden se prične zimsko deževje. Kedar se samci in samice popolno razvijó, in kedar imajo premalo prostora, tedaj se izmotajo in zrojijo. Roj nam popisuje Hagen tako-le:

„Na termitnem gnjezdu se je naredila razpoka. Iz nje je prilezel rjav droben žužek s položenimi krili, za njim sta prilezla zopet dva, trije, potem pa čedalje več. Tisoč in tisoče kril svetlika z bisernim sijajem, in od razpoke se vleče doli k zemlji srebrn trak. Brzo in brez prevnehanja se motajo vedno novi stvorovi, kakor da jih nekdo iz gnjezda goni. V tem se je naredilo na gnjezdu še več razpok, in iz njih se valé nove čete. Vidi se nam, kakor da se je mali griček spremenil v vulkan, ki meče živo lavo iz sebe. Na razpoki se je prikazala četa brezkrilih stvorov, da brani vhod nepovabljenim gostom in da pospeži selitev. Gotovo celo uro traje to nenavadno gibanje, človek bi rekel, da mu ne bode konca. Naposled bivajo redovi vse reji in ožji. Ko so se vsi izmotali, zazidajo in zapró nevidne roke razpoko, in zamala jih ni več videti, brežiček stojí cel kakor je preje stal. V tem je črta na zemlji uže razpela krila in v nesigurnem letu se je vse bolje vzdigala. V zraku se giblje družina gori in doli, da naposled utrujena doli popada. Vsak, ki je pal, muči se, da si odtrga krila, ki jih sedaj več ne potrebuje. V tem se je naletela na gostbo nepregledna četa žužkožrnih lovcev, ptičev, kušarjev, kač in žab in tako pogine neizmerna množina termitov. Pa tudi človek poseza po njih, da se hrani ž njimi. Kateri pri tej gostbi ne poginejo, tisti blodijo okrog, dokler jih ne dobé delavci, da od njih napravijo svoje bodoče glavarje.“

Bates pripoveda, da se vsi samci in samice ne izmotajo enega in istega dné, in da se roji ponavljajo po več dni. Biva to navadno oblačnega jutra, ali soparnega večera. Če na večer izleté, zmotijo jih luči po hišah, in vse črno jih popada skozi okna in vrata v sobe. Samci in samice, kateri so po roju rešili življenje, imajo osnovati novo zadrugo.

Matica ali kraljica je vsekako prva oseba v gnjezdu. Okolu nje se vrtí malone vse življenje, ona drži vso družino na okupu. Ako vzememo iz gnjezda matico, razšla se bode vsa družina. Ako gnjezdo razderemo, pa ostane kraljevska dvorana z matico, kmalu jo delavci zopet pozidajo.

Kakor se v matici jajčeca razvijajo, tako jej zadek biva vse večji in obsežnejši, in dvorana jej postane preozka. Delavci morajo zato dvorano razširiti. Stare stene poderó in nove postavijo. Ali to ni še vse. Čim več jajec matica iznese, tem več sob za zarod se mora nadzidati. Neprestano se toraj podira in dela. Po vrhu je pri matici še dosta drugega važnejšega posla. Termitna matica je izredno plodna. V 24 urah položi cele tisočine jajčec, Koliko je toraj dela, preden se vsa jajčeca iznosijo v odločene prostore. Nepretrgana vrsta delavcev prihaja in odhaje iz kraljevske dvorane, da pobira položena jajčeca in odnaša.

(Dalje prihodnjič.)

Politične stvari.

Iz deželnega zbora kranjskega.

Poročilo finančnega odseka o vravnavi učiteljskih plač po javnih ljudskih šolah.

(K prilogi 53.)

(Dalje.)

Tudi gledé najvišje učiteljske plače se nrši deželi ne more očitati, da bi za drugimi deželami zaostajala. Prednost pred nami imajo samo Dolenja in Gorenja Avstrija pa Štajarska z 800 gld., Češka, Galicija in Koroška, kjer najvišja učiteljska plača znaša 700 gld.

Enako najvišjo plačo 600 gld., ki dozdaj velja pri nas, plačujejo svojim učiteljem Bukovina, Gorica, Istra, Moravska, Solnograjska, Predarelska in Šlezija. Manjšo ima samo Dalmacija s 500 gld.

Sedanje učiteljske plače so toraj pri nas primeroma take, kakoršne so večinoma v drugih avstrijskih deželah; le v malo kronovinah so boljše, v nekaterih celo dosti slabejše. Ne da se pa tajiti, da same na sebi res niso sijajne in da zlasti učitelji s 400 gld. letne plače, posebno če so oženjeni, jako težko shajajo. Zato je slavni deželni zbor že lani priznaval, da bode treba za učitelje kaj storiti, ali že tedaj je ob enem poudarjal, da se morejo učiteljske plače le v toliki meri zboljšati, kolikor to dopuščajo deželne finance. V tem smislu je bil v 6. seji dné 27. septembra 1888 deželnemu odboru naročil, zboljšanje učiteljskih plač pretresati in v prihodnjem zasedanji take nasvete glede vredbe učiteljskih plač predlagati, kakoršne dapuščajo deželne finance.

Deželni odbor je to naročilo izvršil, in slavnemu deželnemu zboru predložil načrt zakona, s katerim se prenarejajo, oziroma dopolnjujejo, postavne določbe gledé vravnave učiteljkih plač. Po tem načrtu (§ 2) naj bi naše učiteljske plače znašale po 700 gld., 600 gld, 500 gld., in 450 gld, za provizorične še ne izprašane učitelje pa po 360 gld. na leto. Po tej razredbi bi bile plače prvih treh vrst enake, kakor so na Češkem in v Galiciji četrta vrsta pa bi bila za 50 gld. bolja, kakor na Češkem in deloma tudi v Galiciji. S tem bi bilo ustreženo onim učiteljskim prošnjam, ki priporočajo, da naj bodo učiteljske plače po 700, 600 in 500 gld., in da naj se odpravi najnižja plača 400 gld. in odpravijo podučitelji, ki smo jih dejansko imeli samo v Ljubljani. V § 1. novega načrta je namreč ta kategorija izrečno odpravljena.

Pri pretresanji tega načrta bilo je finančnemu odseku preiskovati, ali so nasveti deželnega odbora res v pravem soglasji z deželnimi financami. V ta namen se je moral v prvi vrsti ozirati na razvrstitev odstotkov, kolikor naj jih od skupnega števila učiteljskih služb spada v vsako plačilno vrsto.

Nekteri učitelji so v prej navedenih peticijah prosili, da naj bi se v višje plačilne vrste pomikali po službenih letih brez ozira na kraj ali kategorijo dotične šole. Ali ne gledé na nevarne pedagogiške posledice take vravnave učiteljskih plač, ktere razpravlja poročilo deželnega odbora in jih ni treba ponavljati, bi se po tem načinu redna potrebščina samo za učiteljske plače, ki znaša po letošnjem proračunu 236.272 gld., v 15 letih povikšala na 400.000 gld. Tako ogromnih stroškov bi pa naša dežela nikakor ne mogla zmagovati, zato se tudi finančni odsek na to točko učiteljskih peticij ni mogel ozirati. Ravno tako mu ni bilo mogoče pritrditi prošnji učiteljev, da naj bi napravili samo tri plačilne vrste po 700, 600 in 500 gld. letne plače, provizoričnim učiteljem pa odmerili 400 gld. na leto. Če bi namreč učitelje četrte vrste, kterim je odmerjena plača 450 gld., spravili v tretjo vrsto s 500 gld., bi se samo pri učiteljih tretje vrste potrebščina za učiteljske plače povikšala za 9000 gld., ktera bi pa gotovo za kakih 3000 gld. še poskočila, ker bi morali dosledno več učiteljev pomakniti v drugo in prvo plačilno vrsto. Za vse tri plačilne vrste bi v tem slučaji pri sedanjem številu učiteljev vse povikšanje znašalo okoli 25.000 gld. Tudi ta znesek presega denarno moč naše dežele. Finančnemu odseku se je toraj z ozirom na deželne finance prav in primerno zdelo, da se je sprejela četrta plačilna vrsta z letno plačo 450 gld.

Kakor razdelitev v štiri plačilne razrede, zdela se je finančnemu odseku edino primerna tudi razvrstitev učiteljskih služb v posamzne plačilne vrste po odstotkih katere v § 3. svojega načrta priporoča deželni odbor. Potrebščina za učiteljske plače bo pri tej razdelitvi odstotkov pri sedanjem številu učiteljev, kakor je razvidno iz priloge 53, znašala 8000 do 9000 gld. več na leto kakor doslej. Kadar se pomnožé šole in z njimi število učiteljev, se bo sicer tudi ta znesek precej znatno povikšal, vendar pa je finančni odsek mislil, da bode deželi mogoče ga zmagovati; ali ob enem je povdarjal, da je to največje povikšanje, ki se more dovoliti. Po nasvetovani razvrstitvi bode spadalo v prvi plačilni razred 26, v druzega 52, v tretjega 180 in v četrtega 258 učiteljev. V prvo plačilno vrsto se pomakne 13, v drugo 12, v tretjo 34 in v četrto 104 učitelji. Ker imamo 179 enorazrednih šol, pridejo torej skoraj vse te v tretji plačilni razred s 500 gld., kakor priporočajo učitelji v svojih peticijah.

Pa tudi onim učiteljem enorazrednih šol, ki bi morda ostali v 4. plačilnem razredu z letno plačo 450 gld., se po novem načrtu daje prilika dospeti do 500 gld., ker je finančni odsek sprejel nov § 6., s katerim se takim učiteljem dovoljuje osobna doklada 50 gld. na leto, če so kot stalni učitelji 10 let zadovoljivo službovali na jedni ter isti jednorazredni šoli z letno plačo 450 gld. Finančni odsek meni, da je ta določba v pedagogičnem oziru velike važnosti, ker učitelji na takih šolah ne bodo tolikanj proč tišali in se za višje službe poganjali, če bodo videli, da morejo z marljivim službovanjem tudi na svojem starem mestu dospeti do letne plače 500 gld. Nekaterim članom finančnega odseka se je ravno iz tega ozira dozdevalo, da bi bilo prav, takim učiteljem to osobno doklado vštevati tudi pri odmeri pokojnine, ker bi bila še le v tem slučaji res pravo darilo za marljive in vztrajne učitelje; ali z večino je bilo sklenjeno, da naj se ne všteva.

Ker je ta osobna doklada izredno darilo za zadovoljno službovanje, je ne bodo priznavali okrajni šolski sveti, ampak deželni šolski svet po zaslišanji deželnega odbora. Na ta način hotelo se je poskrbeti, da bi se ta osobna doklada res priznavala samo za zasluge v poučevanji, ne pa zlorabila za druge namene.

Tudi zahteva, da naj bi se za neizprašane učitelje do učiteljskega izpita določila letna plača po 400 gld.,

se je zdela finančnemu odseku z ozirom na dotične plače po drugih deželah pretirana.

Provizorični učitelji imajo v Šleziji in na Predarelskem po 180 gld., na Moravskem po 140 gld., v Galiciji po 250 gld., v Bukovini, v Dalmaciji in na Goriškem po 300 gld., na Štajarskem po 330 gld., na Češkem in v Dolenji in Gorenji Avstriji po 350 gld, na leto.

Naši dopisi.

Z Dunaja dne 15. februvarija. Minuli teden bile so v državnem zboru tri seje: dne 11., 13. in 14. t. m., namreč poleg navadnega torka in petka, tudi še četrtek. Tretji dan se je dodal zato, ker je razprava o zakonu za uredbo unanjih pravnih razmer judov postala zelo obširna. Že v prejšnjih sejah čuli so se zelo obširni, pa večinoma še dosti hladnokrvno govorjeni govori protižidovske in pa judom prijazne vsebine.

Pred dnevnem redom odgovoril je finančni minister Dunajewsky na tri interpelacije, v katerih smo že poročali.

Pri židovski razpravi govorili so ta dan: katoliški župnik, štajerski konservativni poslanec dr. Pscheiden, židovski bogatin vit. Gomperz in pa židovski rabinec dr. Bloch.

Prvi govornik dr. Pscheiden trdil je, da v obče tega zakona ni treba, da so židom že po ustavi zagotovljene vse pravice, da se večinoma tudi ne pritožujejo zoper to, kar jim je sedaj priznanega. Dalje ugovarja govornik dr. Zucker-u, se sklicuje na umor p. Tomaža in njegovega sluge v Damasku po židih in sklepa s tem, da zavrača očitanje Zucker-ovo, po katerem bi bilo dokazazo sklicevanje na hudodeljske čine židov „bogokletno obrekovanje.“

Drugi govornik Gomperz govoril je bolj stvarno zavračajoč tudi Türk-a, posebno pa naglašal lojalno zvestobo židov za Avstrijo.

Rabinec Bloch pa je imel pri tej priliki v resnici zelo srečen dan, najpred izrekel se je zoper spremembe, katere pri zakonu nasvetuje odsek, potem pa govori o židovstvu sploh in se sklicuje v prvi vrsti na judom prijazen govor dr. Smolkov v gališkem deželnem zboru, — potem pa se je spravil na poslanca Türk-a, dalje prestopi na protisemite sploh in izrekoma na protisemitsko stranko v državnem zboru. — Bloch govoril je tako živahno, da so parkrat hotele vmes poseči galerije, katere je potem Smolka posvaril.

Posebno je vedel Bloch veliko navajati židovskih dobrodelnih činov pri humanitarnih društvih dunajskih, — za kar mu je Lueger vrnil klic: ja to so prostomavtarske družbe.

Koncem svojega obširnega govora, sklicaval se je Bloch zopet na predsednika dr. Smolko s tem, da je prečital odlomek njegovega govora. — Koncem seje prečitali ste se še dve interpelaciji, ena Flegel-nova, druga Rozkošci-jeva, potem pa se je blizo ½ 4 ure sklenila seja.

Iz Ljubljane. — V državnem zboru uravnavajo se razmere polagoma, budgetni odsek nadaljuje v posvetovanji državnega proračuna, levičarji se sicer vedno nadejajo nekakega prevrata po svojih željah, pa, ko vidijo, da različni krogi sedanje večine kakor dosedaj, vselej zahtevajo izpolnitev različnih opravičenih svojih terjatev, dela se jim nekako milo tako, da njihovo glavno glasilo „Neue freie Presse“ tarna že obupno rekoč: „vse ostane pri starem, večina bode s sedanjo vlado vladala še dalje.“ Prav to zagotovilo sprejel je vnovič zopet eden merodajnih slovenskih poslancev.

V popolnem soglasji s tem prepričanjem je tudi drugo prav zanesljivo poročilo z Dunaja, da je bila deputacija slovenskih poslancev pod vodstvom grofa Hohenwarta pri pravosodnem ministru, da mu naznani svoje želje in tožbe glede pravosodne uprave in izrekoma glede imenovanja slovenščine zmožnih uradnikov za slovenske pokrajine.

Poslanci naši delujejo neprestano pa tudi za gmotne naše zadeve: do sedaj zagotovljena je državna podpora za stradajoče na Kranjskem in Goriškem, za druga važna vprašanja se še deluje z vsemi silami.

— **Vabilo** na LXXXV. odborovo skupščino „Matice Slovenske“ v sredo dné 26. februvarija 1890. l. ob 5. uri popoludne v društveni hiši na Kongresnem trgu št. 7. Dnevni red: 1.) Potrjenje zapisnika o LXXXIV. odborovi seji, 2.) Naznanila predsedništva, 3.) Poročilo gospodarskega odseka, 4.) Poročilo književnega odseka. 5) Poročilo tajnikovo, 6. Priprave za redni veliki zbor, 7.) Posameznosti.

V Ljubljani dné 15. februvarija 1890.

Predsednik:
Josip Marn.

— **Pomiloščenje kaznjencev.** Presvitli cesar so zopet pomilostili 206 kaznjencev, kateri so se pokazali pomiloščenja vredni. Izmed kaznjencev na ljubljanskem Gradu bilo je pomiloščenih sedem, ki so bili včeraj spuščeni v prostost.

— **Dolenjska železnica.** Naši državni poslanci priganjajo sedaj z velikim naporom izgotovljenje že dolgo vrsto let zahtevane v deželnem zboru dejansko podpirane dolenjske železnice. Poslanec Šuklje ponovil je minule dni delo, katero je pred par leti že vršil poslanec Murnik; namreč posestnike in občine po Dolenjski pripravit tudi do tega, da se zavežejo v namen zgradbe železnice žrtvovati primerne doneske. Kakor kažejo pogostne poročila zadnjih dni z Dolenjske, posrečilo se je to v toliki meri, da se od zapuščene in siromašne Dolenjske ne more lahko več zahtevati, izrekoma pa po letošnji slabi letini ne. Tudi vse druge razmere za zgradbo te železnice so primeroma ugodne, tako da je nada za

vresničenje te dolgoletne opravičene želje naše dežele sedaj dobro utemeljena.

— **Požar.** Včeraj zjutraj pred 4. uro naznanjal je dvakratni strel z ljubljanskega grada ogenj v predmestji. K sreči je bil požar mali in ga je ljubljanska požarna bramba omejila. Na karlovskem predmestji pogorela je mala drvarnica brajnovcu s kurilom.

— **Baron Bohuslav Widmann**, cesarski namestnik Tirolski, bivši deželni predsednik kranjski, namerava, kakor pišejo časniki, iti v pokoj zavolj oslabljenega zdravja in zarad rodbinskih razmer. Widmann je strog uradnik, pa Slovencem in tudi konservativnem Nemcem ni bil nikdar naklonjen, ako ravno je ubogal sedanjo vlado tako kakor prejšno liberalno.

Župnika Brezniškega Majer-ja napadel in teško poškodoval je njegov lastni, iz službe spuščen cerkovnik. Sreča je, da so hudodelnika zasledili in dejali v zapor, iz katerega se pač ne odtegne zasluženi ojstri kazni. — Pri takem izmečku človeštva treba najojstreje postavne kazni!

Novičar iz domačih in tujih dežel.

Z Dunaja. — Državni zbor zboroval je tudi včeraj in je sprejel zakon glede unanjih pravnih razmer judov v tretjem branji.

Pred dnevnim redom odgovoril je poljedelski minister grof Falkenhayn na dve interpelaciji krajnega pomena.

Potem izrekel je predsednik zbornice sklicaje se na ravnokar mu došli brzojav, ako ravno je tak način sožalovanja navaden samo za člene zbornice, izjemoma tudi povodom naznanila smrti grofa Julija Andrassy-ja ter naprosil poeblastila, da se ta izjava v čast pokojnemu sprejme v zapisnik seje. Potem se je rešilo več prošenj.

Prihodna seja je v petek dne 21. t. m.

Ogerska. — V Budimpeštu videti je žalovanje po grofu Juliju Andrassy-ju, ki je včeraj zjutraj ob 3. uri umrl v Voloski po dolgi mučni bolezni. Pokojni bil je rojen dne 8. marca 1823. leta. Leta 1848. bil je obsojen na vislice zavolj veleizdajstva, kateri kazni se je odtegnil z begom. Pozneje pomiloščen postal je zvest služabnik cesarjev in svoje domovine. On je 1878. l. kot minister unanjih zadev spravil našo državo v prijateljsko zvezo z Nemško. Ko je zarad bolehnosti odložil ministerstvo, sprejel je zelo laskavo lastnoročno pisanje cesarjevo. Videti je bilo, da je cesar pokojnega popraševal v vsih važnejših vprašanjih unanje politike. Po predlogu ministra Tisza napravi se umrlemu na državne stroške spominek v Budapeštu.

Moravska zahteva za Čehe v deželi češko vseučilišče. Vseučilišniki in profesorji prijeli so se tega vprašanja.

V Brnu umrl je nekdanji pravosodni minister baron Hein v starosti 82 let.

Francoska. — Vojvodo Orleanskega obsodili so zato, ker je vkljub prepovedi prišel na francoska tla, na dve leti ječe, pa govori se, da ga predsednik republike pomilosti, ob enem pa da spremit do državne meje.

Laška. — Papežev brat kardinal Pecci je umrl nad 80 let star, zato se pa tudi vsak hip širi govorica, da je Papež nevarno obolel.

Zadnji laški vojni izlet v Afriko se je slabo obnesel, vojna se je morala zarad pomankanja živeža takoj zopet vrniti k morji.

Bolgarska. — Angleški listi poročajo, da se je minister Stambulov izrazil glede zadnjega poskušenega napada na kneza, da je bila velika sreča za Bolgarsko, da se je zaroti prišlo na sled, sicer bi bila Bolgarska za dolgo časa uničena.

Nemška. — Cesarski ukaz zavolj uredbe oddelka kadetov določuje: Pri podučevanju v veronauku ozirati se je posebno na etično stran, kadete odgojat je v bogaboječosti in veseli vernosti, strogosti zoper same sebe in potrpežljivosti nasproti drugim odgojati. Zgodovinski poduk ima se ozirati v prvi vrsti na domovinsko zgodovino pred vsem sedanjosti, prav tako je vrediti tudi poduk v zemljepisji. Nemščina mora biti središče podučevanja. Nemško slovstvo, germanske pripovedke in domovinsko spisje staviti se je v prvo vrsto. Pri ptujih jezikih ozirati se je pred vsem na dejansko potrebo. Na Bavarskem je imela katoliška stranska trdo pa vspešno borbo zarad „placetum regium“ v cerkvenskih zadevah in pa zarad ravnanja starokatoliško verske, stranke, kateri je bil ravnokar umrli prošt Döllinger na čelu. Ministri izogibali so se strogemu nasprotju zoper stranko, katera ima v deželi odločno večino.

Nemški cesar nastopil je z novega gotovo v soglasji s knezom Bismarkom pota, ki merijo na pomirjenje delavskih krogov v takem smislu, da se delavcam dovoli zastopništvo v nekem višjem državnem svetu, ki bode imel reševati delavska vprašanja.

Velevlasti in manjše države zagotovile so svoje sodelovanje pri poskušnji mednarodno vprašanje delovsko rešiti celotno za vso Evropo.

Žitna cena

v Ljubljani 13. februvarija 1890.

Hektoliter: pšenice domače 6 gold. 66 kr. — banaške 7 gold. — kr. turšice 4 gold. 87 kr. — soršice 4 gld. 55 kr. — rži 4 gold. 71 kr. — ječmena 4 gold. 39 kr. — ovsa 3 gold. 09 kr. — ajde 5 gold. 20 kr. — Krompir 3 gold. 03 kr. 100 kilogramov.

Odgovorni urednik: Gustav Pirc. — Tisk in založba: J. Blasnikovi nasledniki.